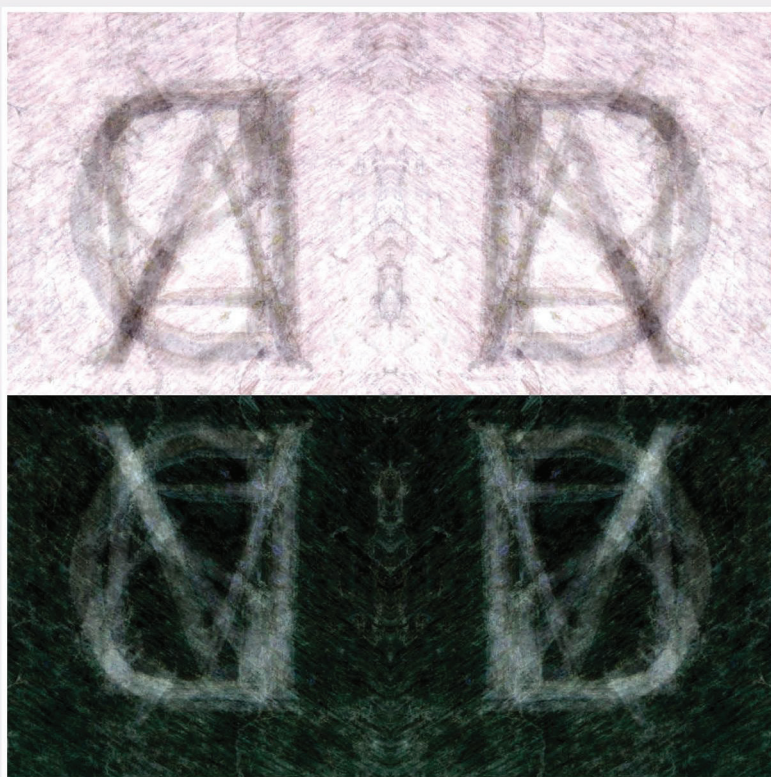

MŰFORDÍTÁS

===== ÉS MÁSA =====

EXTRÉM SPORTOK

Írások KAPPANYOS ANDRÁS 60. születésnapjára

MŰFORDÍTÁS

===== ÉS MÁSA =====

EXTRÉM SPORTOK

Írások KAPPANYOS ANDRÁS 60. születésnapjára

Szerkesztette

FÖLDES GYÖRGYI

MAJOR ÁGNES

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Reciti
Budapest
2022

WIRÁGH ANDRÁS

Metaírodalom

*Manapság nem keresztelhet-
nének norvég sagákat George
Meredith regénykivonatokkal.*

(Joyce)¹

2008-ban, James Joyce születésének 126. és halálának 67. évében spanyol, jobban mondva spanyol nyelvi-kulturális kontextusban élő és alkotó íróemberek megalapították a Finnegans Rendet. A társaság célkitűzéseiről – kissé rendhagyó módon – egy fiktív szöveg számol be:

A Finnegans Rend egyetlen célja, hogy hódolattal adózzon James Joyce *Ulysses* című regényének. A társaság tagjai kötelezik magukat a műnek kijáró tiszteletre és arra, hogy minden évben ellátogatnak a *Bloomsdayre*, és ha csak lehetséges, eljönnek Sandycove-ba a Martello-toronyhoz, és ott a tengerhez hasonlóan név és horizont nélkül keletkezett, ma már a kihálás veszélyétől fenyegetett ősi faj leszármazottainak tekintik magukat...²

A rendről meglehetősen kevés érdemi információt lelhetünk fel, de az kiderül, hogy 2013-ban nyolcan (hat spanyol és két mexikói író) alkották, illetve hogy értelmi szerzői Eduardo Lago és szerkesztő-kiadója, Malcolm Otero Barral voltak.³ A Finnegans Rend egyik alapítótagja, Enrique Vila-Matas 2010-ben megjelent regényében, a *Dublínész*ben a fenti idézet szerzőjéül az általában „fiatal Nietzky-ként” emlegetett egykönyves íróat nevezi meg, aki többek között kiadó-

- 1 James JOYCE, *Ulysses*, ford. GULA Marianna, KAPPANYOS András, KISS Gábor Zoltán és SZOLLÁTH Dávid (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2012), 208.
- 2 Enrique VILA-MATAS, *Dublínész*, ford. IMREI Andrea (Budapest: Magvető Kiadó, 2014), 241–242. (A szövegből származó idézeteket és utalásokat a továbbiakban a főszövegben oldalszámokkal jelzem.) Az *Ulysses*t spanyol nyelvre 1945-ben fordították le, azóta négy további fordítása jelent meg.
- 3 Fernando DÍAZ de QUIJANO, „El retorno de la Orden del Finnegans”, *El Cultural*, 2013.06.14, https://www.elespanol.com/el-cultural/letras/20130614/retorno-orden-finnegans/13499034_0.html.

jával, Samuel Ribával zárandokol el Dublinba, hogy ott megalapítsák a társaságot. A valóságreferenciákra, de leginkább olvasmányélményekre épülő történet ennek az eseménynek az átpoetizálásán keresztül „adózik” az *Ulysses*nek, miközben betekintést enged egy könyves ember pszichéjébe is, amelyben kísértetként kavarnak az olvasmányemlékek, és így nem is hat akkora meglepésként, amikor a regény egy pontján egy neves szerző kísérteties alakja is felbukkan a 21. század Dublinjában.

Az *Ulysses* Leopold Bloom odisszeája, míg a *Dublinessk* Samuel Riba *Ulysses*-élményének krónikája – legegyszerűbben így lehetne összefoglalni az ókori eposz, a James Joyce formabontó regénye és az Enrique Vila-Matas 21. századi metairodalmi alkotása közötti kapcsolatot. Azt, hogy legutóbbi esetében az olvasó nem egy klasszikus sémákra épülő („modern”) szöveggel áll szemben, már a könyvtárgy paratextusaiból kiderül: a magyar fordítás első címlapja előtti adatsor már-már egy regényoldal hosszúságában hívja fel a figyelmet Vila-Matas intertextusokkal sűrűn rétegzett szövegére.

Nyolcnál több szerző és több mint húsz fordító (köztük jelöletlen idézetek fordítóinak)⁴ felsorolása vendégszövegekkel gazdagon megpakolt szöveget vetít a nyájas olvasó lelki szemei elé, de a regény egyik korai passzusa újabb posztmodern csavart helyez el, hiszen a főszereplő, a kiadóvezetésből kiábránduló, az alkoholizmusból pedig kigyógyuló Samuel Riba Lyonban (egy konferenciameghívásnak eleget téve, de fogadóbizottság híján sértődöttsége miatt a hotelszobában kuksolva) regényelméletet gyárt, ezzel pedig feltárja, mire is vállalkozhat az olvasó, ha folytatja az olvasást. Riba öt pontban foglalta össze, hogyan is kellene kinéznie a „jövő regényének”: törekednie kell az intertextualitásra, szorosan össze kell fonódnia a magas költészettel, szembe kell néznie a „romokban heverő morál helyzetével”, előtérbe kell helyeznie a stílust a cselekménnyel szemben, és „feltartóztathatatlanul előrehaladó időként” kell prezentálnia az írást vagy írásaktust. (13) Nem is az a fontos azonban, hogy mennyire felel meg a „regényelméleti fragmentumoknak” az erre következő szöveg, azaz, hogy mennyire erős posztmodern önreflexiónak is tekintjük Riba szállodaszobai merengéseit, hiszen a *Dublinessk* legizgalmasabb (vagy jó értelemben véve legidegesítőbb) poétikai sajátossága, hogy analógiáit egy ponton függőben hagyva minduntalan új alternatívák felé téríti el az olvasást.⁵

4 A rend kedvéért: Emily Dickinson, Philip Larkin, Samuel Johnson, Wallace Stevens, Frank O’Hara, James Joyce, Flann O’Brien, Peter Handke, illetve Babiczky Tibor, Gula Marianna, Kappanyos András, Kiss Gábor Zoltán, Szolláth Dávid, Csizmadia Gábor, Tandori Dezső, Babits Mihály, Cseke Ákos, Gyergyai Albert, Határ Győző, Jánosházy György, Kolozsvári Grandpierre Emil, Nagy László, Nádasdy Ádám, Papp Zoltán, Pál Ferenc, Révay József, Romhányi Török Gábor, Szász Károly, Szávai János, Szenczei László, Tóth Árpád. Az *Ulysses* 2012-es magyar fordításában a kötet átültetőinek neve mellett még tizenhét fordító neve szerepel.

5 Ennek egyik látványos példája, hogy Riba számára nem is Dublin, hanem New York az eszmei város mintaképe, de mivel Paul Auster ottani meglátogatása, legalábbis a főszereplő sze-

„Riba hajlamos irodalmi szöveggént olvasni az életét, és kusza szövevénynek vagy gombolyagnak látni a világot.” (44) Mivel többször is elhangzik, hogy Riba amolyan szuperolvasóként kikerülhetetlenül olvasmányélményeinek, a megannyi jól megismert és bejárt fikciós világ rabja (és tulajdonképpen szereplője), az „új regény” alapvetései elsősorban a *Dublineszk* implicit szerzőjéhez, egy Riba által megteremteni vágyott szerzőhöz szólnak, aki nélkül az elmondott történet csak féllábon áll (meg). A lyoni premisszák tehát a regény belső koherenciájának, sajátos poétikai játékának alapvetései, amely a cseppet sem mindentudó narrátor pozícióját egy, a váratlanul a homályból előlépő szerző alakja segítségével próbálja kibillenteni.

A *Dublineszk*ben nem győzedelmeskedik a stílus a cselekmény felett, illetve nem elsősorban a stílus győzedelmeskedik a cselekmény felett, de az egyértelmű, hogy nem szokványos nagyelbeszéléssel állunk szemben: a regény cselekménye, azaz a benne foglalt események és történések pár mondatban összefoglalhatók. A *Május* című első fejezetben Riba elhatározza, hogy Dublinba utazik, ahol ünnepélyesen elbúcsúztatja a szerinte a Google által teljesen leuralt Gutenberg-galaxist, így biztosítva magát arról, hogy éppen idejében vetett véget az egyik legköltségesebb hobbinak, a könyvkiadásnak. A *Június* című második fejezetben értesülhetünk Riba és barátai dublini kalandjairól, a Bloomsday napján a Glasnevin temetőben lezajlott bizzar búcsúszertartásról, majd az ezt követő kocsmázásról, míg a *Július* című zárórész egy nagyobb, egy hónapot átívelő ugrással július 20-án indul, hogy innen indulva ráklépésben haladjunk vissza Riba alkoholizmusának feltámadásáig, majd, újra felvéve a lineáris irányt, a feleségtől való elválásig, végül egy bizonyos Malachy Moore temetéséig, aki nem más, mint Samuel Beckett hasonmása és Riba ideális szerzőfigurája egy személyben – a kapocs, ami összeköti a regény Dublin-nosztalgiját, Samuel Riba haláltáncát, valamint az ex-könyvkiadó metafikciós lázalmát.

Riba sokat emlegetett „szerzőbetegése”, amely egyszerre jelenti a soha fel nem bukkanó író, akit kiadója segítségével felfuttathatott volna, és azt az entitást, aki valamilyen módon lecsillapítaná az emlékezetében morajló szöveghullámokat, sokáig egy Joyce személye körüli asszociációs háló segítségével tűnik orvosolhatónak, már amennyiben helyet adunk annak a talán jogos véleménynek, hogy Ribát az *Ulyssessel* kapcsolatos *flash* mozditja ki két éve tartó apátiájából (ennyi idő telt el az alkoholtól való látszólagos megszabadulás és a regény kezdete között). A *Dublineszk* leginkább olyan módon új játékot olvasójával, hogy elhitheti vele, az *Ulysses* valamifajta hypotextusát, paródiáját, vagy legalábbis erős imitációját reprezentálja, miközben ez a sokáig totálisan egyértelműnek tűnő megfeleltetés végül atomjaira bomlik.

---

rint, balul sült el, nem is merül fel benne egy újabb próbálkozás. A *Dublineszk* egy meg nem írt *Newyorkiáda* kényszerű mellékterméke.

Egy Dublinban játszódó álommal veszi kezdetét az utalások sorozata, amelyet Riba egy hazugsága követ, lévén az idős szüleit minden héten meglátogató férfi azok folyamatos kérdezősködésére némileg tudattalanul rávágja, hogy az ír fővárosba készül egy konferenciára. Ezután jön rá, hogy édesapja akkor születhetett, amikor Joyce kézbe foghatta volna az *Ulysses* első kiadását, és arra is, hogy a soron következő Bloomsday 16-ai napján ünneplik szülei a 61. házassági évfordulójukat – azaz lassanként ráébred arra, hogy választása több szempontból is sorsszerű, így kénytelen-kelletlen Joyce regényének eseményeihez igazítja a döntéseit. A Gutenberg-galaxis halotti szertartásáról lévén szó a *Dublineszk* legmarkánsabb intertextuális utalásai az *Ulysses* hatodik fejezetéhez kapcsolódnak, amelyben Bloom és három barátja Paddy Dignam temetésén vesznek részt. Riba is három ismerősével caplatja végig Dublin kiemelt helyeit, bekapcsolódnak az *Ulysses* felolvasásába, ahol az egymást váltó felolvasók éppen a hatodik fejezetnél tartanak, de a regény szövegében is több, a főszövegtől elválasztott idézet szerepel az ominózus fejezetből. A legizgalmasabb utalás azonban a Joyce regényében a temetésen feltűnő, titokzatos esőkabátos figura köré épül, aki egyébként számos formában bukkan fel Vila-Matas szövegének pontjain (többször egy Nehru-kabátos alakként, még a dublini út előtt, majd Beckett-alteregőként). Első felelevenítésekor Riba az írországi utazás fő apropója kapcsán morfondírozik el róla:

Aztán bevillan a *mackintosh*, az *Ulysses* hatodik fejezetében szereplő ballonkabát. [...] Különös. Mert manapság a *Macintosh* csak egy híres számítógépes rendszer...

Ettől elkerülhetetlenül eszébe jut, hogy ő nem pusztán a Gutenberg-korból a digitális korszakba való átmenet kitüntetett tanúja, hanem a *mackintosh* Macintoshsá történő átalakulásáé is. Lehet, hogy ennek az esőkabátmárkának a korszakáért is rekviemet kéne mondania Dublinban? (148–149)⁶

Majd, még szintén a *trip* előtt, Riba újraolvassa a hatodik fejezetet, ezt követően pedig vad internetes szörfölgetés segítségével összeszedi a titokzatos figura pontos személyazonosságára vonatkozó kísérleteket Jézus Krisztustól James Duffy-n át Charles Stewart Parnellig. Nem véletlen, hogy a szerzőkről mind biográfiai, mind tudományos, mind személyes tapasztalatokkal gazdagon rendelkező férfi Vladimir Nabokov teóriáját emeli ki, miszerint az esőkabátos figura nem más, mint maga James Joyce: „Bloomnak sikerül megpillantania saját megalkotóját!” (170) Jegyezzük meg, hogy a *Dublineszk* születése után szűk másfél évtizeddel egy hasonló keresgélés során olyan véleménnyel is találkozhatunk egy

6 A szóval kapcsolatos fordítási miazmákhoz lásd: KAPPANYOS András, *Bajuszbögre, lefordítatlan: Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer* (Budapest: Balassi Kiadó, 2015), 234–236.

igényes *Ulysses*-rajongói oldalon, hogy a titokzatos alak éppenséggel Leopold Bloom doppelgängere, a főhős mindenfajta félelmének immateriális kivetülése.⁷

A regény közepénél, az Írországra érkezéstől kezdődően a narráció megváltozik. Innentől fogva az egyes jelenetek egy jegyzőkönyv pontosságának megfelelően az időpont, a nap, a stílus, a helyszín, a szereplők, a cselekmény, valamint a témák felsorolásával kezdődnek el. Ez az *Ulysses*-re tett nyilvánvaló utalás (hiszen a Joyce-regény fejezeteinek is eltérő a narratív technikája) azonban csak álca, hiszen a Bloomsday-t megelőző napon némiképp váratlanul beúszik a szövegterbe egy másik magisztrális figura, Samuel Beckett, akinek szerepe egyre meghatározóbb lesz a regényben. Álca azért is, mert csak közvetetten hivatkozik az *Ulysses*-re, lévén ezt a jegyzőkönyves sémát követi Nabokov is, amikor a regényt kommentálja (ez a magyar kiadás 275. oldalára bemásolt idézetből derül ki egyértelműen).

Beckett neve először egy izgalmas asszociáció kapcsán íródik be a szövegbe. Riba a szüleiivel folytatott beszélgetés során említi meg, hogy a dublini eszések alkalmával a város „tele van esőkabáttal” (146), amelyről aztán eszébe jut gyermekkorra esőkabát-imádata, egy gyakran ismétlődő Beckett-szöveghegy, majd felesége, Celia, aki a *Murphy* egyik szereplőjének nevét viseli. Innen jut el a korábban idézett *mackintosh*-allúzióig. Samuel Beckett, aki Joyce-hoz hasonlóan szintén Dublinban született, de aztán elődjéhez hasonlóan kapcsolata meglehetősen ambivalenssé vált szülővárosával, legközelebb akkor bukkan fel a regényben, amikor Riba a róla szóló (és általa kiadott!) James Knowlson életrajzát olvasgatja (*Damned to Fame: The Life of Samuel Beckett*, 1996). Ekkor jut eszébe, hogy az *Ulysses* cselekménye és Beckett születése között éppen annyi idő, huszonhat hónap telt el, mint az ő alkohol miatti összeomlása óta, de szülei is ennyi ideig jártak jegyben. Ez a számmisztika ismerős lehet abból a részből, amikor az *Ulysses* mint intertextus megjelent a regényben.

Riba a Bloomsday alkalmával az *Ulysses* felolvasására jelentkezők között pillant meg egy Beckett-re kísértetiesen hasonlító figurát, majd ugyanőt látja este a kocsmánál. Miután minél jobban elmerül a Knowlson-monográfiában, valamint Beckett egyéb munkáiban, sőt, egy helyen önmagát is beckett-i figurának nevezi, Riba kideríti, hogy Beckett kísértete egy hús-vér személy, bizonyos Malachy Moore, aki természetesen rá is játszik az egyezésre. (A híres íróikat számontartó helyiek pedig Godot-nak hívják.) A *Dublinszk* utolsó fejezetében erőteljesebben mosódik össze a tényleges élmény és az olvasásélmény: Riba Beckett-újraozásainak ismeretében eldönthetetlen, hogy a két francia kocsmai ismerős, Verrier és Fournier eredeti neveiken szerepelnek-e, vagy már Beckett nyomán keresztelődtek-e át. (A regényben említettek szerint persze a férfiak az eredeti neveiken szerepelnek, de az eddigiak meggyőzhették az olvasót, hogy ne dőljenek

7 „Who is the Man in the Macintosh”, *Blooms & Barnacles*, 2021.08.27, <https://www.bloomsandbarnacles.com/blog/who-is-the-man-in-the-macintosh>.

be a narrátor metapoétikai játékainak.) Hiszen Beckett 1946-ban letisztázott, de csak évtizedekkel később publikált regényének címszereplői Mercier és Camier, akik – mekkora véletlen! – egy Dublinról mintázott fiktív város elhagyásán ábrándoznak. A szerző halálának irodalomelméleti tézisein morfondírozó Riba nyomán éppen ilyen nehezen értelmezhető Malachy Moore halálának és temetésének epizódja is, hiszen, bár egyfelől a regény imagináriusában Riba ténylegesen részt vesz a temetésen, így végignézhet a gyászoló családon és az összegyűlt embereken is, másfelől a szertartás végeztével egy rövid pillanatra újból meglátja a ballonkabátos fiút, a „szerzőt”, aki a *Dublinesszk* végére beckett-i hőssé „varázsolta” a véget, de egyúttal az új kezdetet is megélő férfit.

Talán Dublinnak van igaza. És az is lehet, hogy valóban léteznek a téridő egymással összekapcsolódó fókuszpontjai, amelyek közt kedvünkre utazgathatunk, mi, úgynevezett élők és holtak, és ilyen módon akár találkozhatunk is. [...]

Képtelenség nem gondolni rá, hogy létezik valami elrongyolódott szövet, amelyen keresztül az élők láthatják a holtakat, a holtak pedig az élőket, a túlélőket. És képtelenség nem látni Ribát, aki kísértetekkel körülvéve, az életművét alkotó katalógusban fulladozva, a múlt jeleit cipelve megy tovább a maga útján. (331)

A *Dublinesszk* zavarba ejtő intertextuális struktúrája erre a szövetre emlékeztet, noha Vila-Matas a fikció és a valóság kettősségét felülíró asszociációs játékot reprezentál vagy imitál. Az ennek kapcsán szóba hozható tengernyi példa közül zárásként csak három jellegzetes esetet emelnék ki:

1. Philip Larkin *Dublinesszk* című versét Nietzsche küldi el Ribának azért, mert szerinte a dublini gyászmenetről szóló költemény remekül passzol az elképzelt dublini gyászszertartás apropójához. Riba fel is olvassa a verset a szertartáson (a *Dublinesszk* című regény teljes terjedelmében helyet szorít a *Dublinesszk* című versnek, illetve fordításának), ez a többszörös transzfer pedig szerzőket és fordítókat von össze a temetés jócskán túlterhelt regénybéli eseményének vagy motívumának kontextusában, a „téridő” egyik „fókuszpontjában”.
2. Többször szó esik a regényben egy Larry O’Sullivan nevű ír költőről, akinek egyik versrészletét Riba barátja, Ricardo idézi is. A könyv magyar kiadásának fordításokkal kapcsolatos jegyzeteiben azt olvashatjuk, hogy Ricardo téved, hiszen O’Sullivannek tulajdonítja Frank O’Hara sorait. Vajon rájönne-e a tévesztésre az olvasó a paratextuális mankó nélkül? Nem valószínű. A szándékos tévesztés azonban meglehetősen jó reklámmot csinál a O’Hara-versnek (*The Day Lady Died*).

3. *Malone meghal, Molloy, Murphy*: Malachy Moore alakjának beckett-i vonásai már nevének betűsorából is kiviláglanak. Van azonban még egy érdekes együttállás. Riba, amikor bebizonyosodik számára, hogy Moore létező személy, odaül az általa gyűlölt Google elé, és megpróbál rákeresni a figurára a kibertérben. A keresés során találkozik Armaghi Szent Malakiás nevével, aki – ezeket az összefüggéseket nem említi a regény – az első ír katolikus szent volt, és azt jövendölte, hogy a jelenlegi pápa, I. Ferenc regnálásának idején beköszönt az apokalipszis. Ami azonban esetünkben érdekes, hogy születési évszáma (1094) ugyanazokat a számjegyeket tartalmazza, mint az *Ulysses* cselekményének éve. Ha már az *Ulysses* és Beckett kapcsán is többször előkerült a számmissztika, lehetséges, hogy a Beckett-alteregő elkeresztelése is motivált cselekedet volt. (Egy újabb érv mellett, hogy Riba visszatérése az alkoholizmusba tipikus megzuhanással, jelen esetben az átéltek és az olvasottak összekeveredésével járt együtt.)

Ahogy az *Ulysses*, úgy a *Dublineszk* is legfeljebb csak elolvasható szöveg, de nem kiolvasható könyv – noha terjedelmük és (egyelőre) szerzőik kanonikus rangja is élesen megkülönbözteti őket. Enrique Vila-Matas regénye minden bizonnyal speciális élményt nyújt a világirodalomban otthonosabban mozgó olvasók számára, nem is beszélve a Joyce-szöveg univerzumban útlevel nélkül is kiigazodó szerencsésekről, de cselekménye és utalásrendszere segítségével mindenki számára vonzóvá teheti a megidézett szerzőket és szövegeket, illetve a közöttük szövődő összefüggéseket. Ráadásul a *Dublineszktől* távol áll az olvasó totális összezavarása, még ha poétikájában közel is áll olyan szerzőkéhez (például olyan dél-amerikai kollégákéhoz, mint Jorge Luis Borges vagy Roberto Bolaño), akik maximálisan kiélvezik ezeket a lehetőségeket. A kalandjait hatvanadik születésnapja környékén megélt Samuel Riba katalógusa számos élményt, *easter egget* és pikáns kultúrtörténeti adalékot tartogat.